

Seni Khat dalam Sistem Pendidikan Kebangsaan di Malaysia: Ideal dan Realiti

Art of Khat (Islamic Calligraphy) in National Education System: Ideal and Reality

Muhammad Aizat Che Romli & Samsuddin Abdul Hamid
Fakulti Sains Kemanusiaan, Universiti Pendidikan Sultan Idris,
35900 Tanjong Malim, Perak, Malaysia

*Corresponding author: izzatulbarlisi86@gmail.com

Published: 26 June 2023

To cite this article (APA): Che Romli, M. A., & Abdul Hamid, S. (2023). Art of Khat (Islamic Calligraphy) in National Education System: Ideal and Reality: Seni Khat dalam Sistem Pendidikan Kebangsaan di Malaysia: Ideal dan Realiti. *AL-MAKRIFAH Journal of Knowledge and Learning in Islamic Tradition and Culture*, 1(1), 65–78. <https://doi.org/10.37134/almakrifah.vol1.1.6.2023>

Abstrak

Seni khat merupakan warisan agung yang mempunyai hubungan secara langsung dengan penulisan al-Quran. Berdasarkan penemuan artifak sejarah seperti batu nisan di makam-makam, terdapat tulisan khat yang menunjukkan seni ini telah lama bertapak di Tanah Melayu sekaligus menunjukkan sejarah kedatangan agama Islam. Sehingga hari ini, seni khat telah berkembang menjadi satu bentuk pengajian formal yang telah dimasukkan dalam sistem pendidikan Malaysia melalui kurikulum mata pelajaran Pendidikan Islam dan Bahasa Arab di sekolah-sekolah di bawah Kementerian Pendidikan Malaysia (KPM) mahupun institusi pendidikan swasta. KPM juga menunjukkan komitmen melalui usaha yang strategik dengan menyediakan peruntukan kewangan bagi menjayakan program yang sesuai untuk perkembangan pengajian seni khat. Namun terdapat juga laporan menyatakan kualiti penghasilan karya seni khat dalam pertandingan rasmi yang dianjurkan oleh Bahagian Pendidikan Islam, Kementerian Pendidikan Malaysia masih berada pada tahap kualiti yang kurang memuaskan, terutama berkaitan kaedah pembentukan huruf dan perkataan. Selain itu, guru yang berkemahiran dalam seni khat tidak ramai, di samping kurangnya tenaga pengajar berkemahiran yang berada di institusi pengajian tinggi dalam negara. Oleh itu, artikel ini membincangkan realiti pelaksanaan pengajian seni khat dalam sistem pendidikan di Malaysia. Objektif kajian ini ialah membahaskan kaedah memartabatkan seni khat dalam kurikulum kebangsaan serta pelan yang telah dibangunkan bagi mencapai hasrat tersebut. Selain itu, kajian ini menghuraikan realiti yang berlaku di lapangan meliputi kurikulum yang dibangunkan dan hasil terhadap pelaksanaan program-program yang dijalankan di peringkat kebangsaan. Hasil perbincangan kertas konsep ini diharap akan dapat membantu para pendidik mahupun pelajar untuk mengangkat pengajian seni khat dalam Pendidikan Islam dan pelbagai platform lain secara bersistematik dan efisien.

Kata Kunci: Seni khat, Pendidikan Islam, ideal, realiti

Abstract

The art of khat (Islamic Calligraphy) is a great heritage related to the writing of the Quran. The discovery of khat (Islamic Calligraphy) on artefacts such as tombstones shows khat has been long established in Malaya and the arrival period of Islam in Nusantara. Today, khat (Islamic Calligraphy) has developed within the Malaysian formal education system through curricula such as Islamic Education and Arabic Language subjects in Malaysian Ministry of Education (KPM) schools and private educational institutions. KPM also shows commitment through strategic efforts by providing financial allocations for developing khat (Islamic Calligraphy) studies. However, reports state that the quality of khat (Islamic Calligraphy) among pupils is unsatisfactory in the official competition organized by the Islamic Education Division, Ministry of Education Malaysia, especially concerning the method of forming letters and words. In addition, there is a lack of skilled teachers in the art of khat (Islamic Calligraphy) and a lack of skilled teaching staff in Malaysian higher education institutions. Therefore, this article discusses the reality of khat (Islamic Calligraphy) studies in the Malaysian education system. This study aims to discuss the implementation of khat (Islamic Calligraphy) studies in the national curriculum, and the plan developed to achieve that goal. In addition, this study describes the reality in the education field, including the curriculum developed and the results of the program implementation carried out at the national level. The discussion of this article is expected to help educators and students improve khat (Islamic Calligraphy) studies in Islamic Education and other platforms systematically and efficiently.

Keywords: Art of khat (Islamic Calligraphy), Islamic education, ideal, reality

Pengenalan

Seni khat merupakan satu warisan Islam yang agung. Seni yang berkait rapat dengan penulisan al-Quran kaya dengan keindahan tersendiri di samping mempunyai etika dan disiplin tertentu yang perlu dikuasai oleh penulisnya. Seni khat telah mula bertapak pada abad ke-11 di Nusantara yang meliputi lingkungan pengaruh kebudayaan dan linguistik orang Melayu merangkumi kepulauan Indonesia, Singapura, bahagian paling selatan Thailand, Filipina, Brunei, Timor Timur dan Malaysia. Seni khat bukanlah sesuatu yang asing dalam konteks pendidikan di Malaysia kerana terdapat kurikulum khas berkaitan seni khat yang telah dipelajari oleh murid-murid sejak di peringkat sekolah rendah. Terdapat tiga jenis khat yang dipelajari di sekolah, iaitu khat *nasakh*, khat *riq'ah* dan khat *thuluth*. Tambahan pula, program-program rasmi anjuran Bahagian Pendidikan Islam, Kementerian Pendidikan Malaysia (KPM) yang menyokong kepada kurikulum tersebut juga turut berlangsung secara tahunan bagi memastikan tahap pencapaian murid dalam pembelajaran seni khat berada pada tahap yang optimum. Hal ini juga sejajar dengan Aspirasi ke-5 Pelan Pembangunan Pendidikan Malaysia (PPPM) 2013-2025 oleh KPM iaitu kecekapan sistem pendidikan negara menyasarkan keberhasilan murid pada tahap yang maksima dan KPM telah memperuntukan sejumlah wang yang besar dalam belanjawan tahunan bagi tujuan ini.

Latar Belakang

Seni khat merupakan salah satu seni Islam yang amat disanjung kerana ianya sangat berkait rapat dengan penulisan al-Quran, hadis dan teks dalam kitab-kitab pengajian Islam. Pengertian seni khat dapat dibahagikan kepada dua bahagian, iaitu yang pertama pengertian secara etimologi dan yang kedua ialah pengertian secara terminologi. Secara *etimologi*, kata khat lebih

dikenali dengan seni kaligrafi Islam iaitu seni menulis dengan indah, tulisan tangan yang menghasilkan huruf atau tulisan indah. Manakala pengertian secara terminologi pula, seni khat ialah segala yang halus dan indah lagi menyenangkan hati serta perasaan manusia. Ia juga berkait dengan istilah kaligrafi. Menurut Kamus Dewan Edisi Keempat, kaligrafi didefinisikan sebagai seni menulis dengan indah, seni khat; atau tulisan tangan yang menghasilkan huruf atau tulisan indah sebagai suatu seni. Seni khat dalam bahasa Arab pula disebut *Fann al-khat* yang bermaksud memperhalus tulisan atau memperbaiki coretan (Ilham Khoiri, 1999). Dapat difahami bahawa seni khat merupakan tulisan yang indah dengan menggunakan huruf-huruf Arab sebagai tulisan asas, selain diikuti dengan corak hiasan dan motif-motif yang menarik sehingga memunculkan seni tulisan cantik serta indah untuk dinikmati sebagai karya seni (Makmur, 2014 dan Siti Aliyya Laubahan, 2020). Menurut Abdul Ghani Samsudin (2001), maksud seni kaligrafi secara harfiah berdasarkan pandangan Ibnu Khaldun dalam bukunya *al-Muqaddimah* ialah lukisan dan bentuk harfiah yang menunjukkan kepada kalimat didengar yang mengisyaratkan apa yang ada di dalam jiwa. Terdapat juga pengertian berbeza menurut pandangan para pakar kaligrafi bersandarkan sudut pengamatan masing-masing antaranya Ibrahim ibn Muhammad al-Shaybani menyatakan bahawa “khat adalah merupakan lidahnya tangan, kecantikan rasa, penggerak akal, penasihat fikiran, senjata pengetahuan, perekat persaudaraan ketika bertikai dan pembincang ketika berjauhan, pencegah segala keburukan dan khazanah pelbagai masalah kehidupan.” Kesimpulannya, khat merupakan seni yang terbina daripada kefahaman dan disiplin ilmu penulisan yang tinggi disertakan dengan penghayatan estetika seni yang indah dan dipersembahkan dalam bentuk tulisan yang unik untuk dinikmati dalam kepelbagaian aspek kehidupan dan keperluan insan.

Seni Khat di Tanah Melayu

Seni khat telah masuk ke Tanah Melayu sebelum abad ke-7 Hijrah melalui kegiatan dakwah yang berpusat di Perlak Sumatera. Setelah Perlak menjadi pusat penyebaran agama Islam, maka berkembanglah seni tulisan khat di bumi Nusantara. Ketika itu Melaka menjadi pusat perniagaan dan penyebaran agama Islam. Sejak terbukanya kota ini maka tertegaklah negara Islam pertama di Tanah Melayu. Kedudukan Kota Melaka yang strategik dan menjadi sebuah pelabuhan besar menyebabkan ramai pedagang-pedagang datang membawa barang dagangan masing-masing termasuklah pedagang dari Jawa Timur. Mereka datang berdagang dan tertarik dengan agama Islam yang dianuti Raja Melaka pada ketika itu sehingga ramai di antara mereka memeluk Islam dan pulang mengembangkan agama Islam ke tanah air masing-masing. Melalui perdagangan, Islam berkembang ke serata daerah di Kepulauan Melayu. Perkembangan Islam memperlihatkan tertanamnya nilai-nilai Islam dalam pelbagai aspek termasuklah aspek seni tulisan yang melibatkan seni khat. Beberapa bukti sejarah telah menunjukkan bahawa seni khat telah lama digunakan di Nusantara antaranya bukti artifak sejarah yang mengandungi tulisan dalam bahasa Arab yang ditulis menggunakan gaya seni khat yang beragam. Tulisan tersebut juga ditulis di atas pelbagai bahan seperti batu nisan, batu bersurat, persuratan dan urusan pentadbiran dan sebagainya (Bukhari & Makmur, 2020).

i. Seni Khat pada Batu

Antara beberapa buah batu berukir berusia tua yang telah ditemukan ialah Batu Bersurat Terengganu yang bertarikh 702 Hijriyah bersamaan 1303 Masihi (Al-Attas, 1984). Tulisan khat yang terukir pada batu granit mengandungi maklumat berkaitan pendidikan dan juga hukum-hakam Islam. Teks yang terkandung pada batu ini merupakan teks dalam Bahasa Melayu yang ditulis menggunakan ejaan Jawi dengan menggunakan gaya bentuk seni *Khat Thuluth*. Gaya

Khat Thuluth ini dicipta pada abad ke-7 Masihi semasa dinasti Umayyah dan mencapai tahap kesempurnaan bentuknya pada abad ke 9 Masihi (Hashim Musa, 1998: 13-14).

ii. Seni Khat dalam Urusan Pentadbiran

Selain wujudnya ukiran, seni khat juga banyak digunakan dalam pelbagai aspek kehidupan penduduk Tanah Melayu dan Nusantara seperti aktiviti pendidikan, persuratan dan urusan pentadbiran negara (Mahayudin Yahaya, 2001: 479-489). Perkara ini dibuktikan dengan penemuan dua pucuk surat Sultan Ternate bertarikh 1521 Masihi dan 1522 Masihi. Tulisan pada surat tersebut mempunyai bentuk yang seakan sama dengan Batu Bersurat Terengganu iaitu gaya penulisan *Khat Thuluth* namun banyak dipengaruhi oleh gaya *Khat Muhaqqaq*. Jika diteliti dengan mendalam struktur tulisan yang terdapat dalam surat ini lebih seimbang berbanding yang terdapat pada Batu Bersurat Terengganu namun masih kurang stabil dari aspek saiz, rupa dan kerapian huruf-hurufnya (Hashim Musa, 1998).

iii. Seni Khat pada Batu Nisan dan Aktiviti Perniagaan

Penemuan tulisan seni khat pada batu nisan makam-makam sultan dan para mubaligh Islam yang terdapat di Sumatera, Jawa, Brunei, Kedah, Perak, Negeri Sembilan, Melaka, Pahang dan Johor (Mahayudin Yahaya, 2001). Khairiah, Khazri dan Anuar (2018) menyatakan kewujudan seni khat di Nusantara ini dibuktikan dengan penemuan tulisan seni khat di atas batu nisan makam Maulana Malik Ibrahim dan Fatimah binti Maimun di Leran Gresik Jawa Timur yang ditemukan pada tahun 1911. Zuliskandar (2011) dalam *Kesenian Melayu Islam: Jiwa Islam Dalam Pengkaryaan* menyatakan seni khat tertua di Malaysia ditemukan pada batu nisan bertarikh 1303 Masihi/702 Hijrah di Terengganu pada tahun 1902. Tulisan jawi yang tertera pada batu nisan tersebut menggunakan gaya penulisan Khat Nasakh. Selain itu, batu batu nisan lama seperti Batu Acheh yang tertera Khat Kufi juga didapati di tanah perkuburan dari Johor hingga ke Perlis dan turut sama terdapat di pantai timur (Zuliskandar & Ros, 2011). Selain itu, seni khat juga ditemukan pada batu nisan makam Al-Malikus Salih pada zaman pemerintahan kerajaan Islam Samudera Pasai yang mangkat pada 1297 Masihi. Tulisan yang terdapat pada batu nisan ini menggunakan gaya seni khat *thuluth*. Selain itu, batu nisan makam Fatimah binti Maimun bin Haibatullah di Leran Jawa Timur. Batu nisan tersebut mengandungi tulisan arab yang menggunakan gaya Seni Khat Kufi. Batu Nisan Permatang Pasir, Pahang ditemukan pada bulan Jun 1953. Tulisan pada batu nisan ini menggunakan gaya seni khat *thuluth*. Batu nisan Ahmad Majnun di Negeri Sembilan juga terdapat tulisan jawi yang terukir namun bentuk abjad pada batu nisan ini tidak stabil. Sebahagian huruf dan perkataan ditulis menggunakan gaya Seni Khat Thuluth dan sebahagiannya menggunakan gaya seni khat *nasakh* (Bukhari, Makmur & Alizah, 2013). Terdapat juga penemuan tulisan seni khat di atas batu nisan di makam Maulana Malik Ibrahim dan Fatimah binti Maimun di Leran Gresik di Jawa Timur pada 1424 oleh J.P. Moquette pada tahun 1921 (Didin Sirojuddin, 1992).

Makmur Haji Harun (2014) memperincikan lagi bahawa seni khat mula bercambah masuk ke Tanah Melayu sebelum abad ke-7 Hijrah melalui aktiviti perniagaan dan dakwah pedagang-pedagang arab yang mula berpusat di Gujarat Perak Sumatera sehinggalah berkembang menjadi pusat perkembangan tulisan seni khat di bumi Nusantara.

v. Seni Khat dalam Penulisan Buku Ilmiah dan Epigrafi

Nik Yusri, Ilham Che Daud, Nazri Muslim dan Jamsari (2017) mengemukakan bukti yang sedikit berbeza dalam menyatakan kemunculan seni khat di Nusantara khususnya Tanah Melayu.

Dalam kajian bertajuk *Sejarah Perkembangan Seni Khat dan Pengaruhnya Terhadap Tulisan Jawi di Nusantara*, seni khat bermula di Tanah Melayu sekitar tahun 1323 Hijrah. Ketika itu seni khat merupakan salah satu pengajian penting umat Islam di Nusantara yang terdiri daripada kerajaan Melayu Kelantan, Melaka, Pattani, Sulu, Jawa, Sunda dan Aceh. Banyak bukti ditemukan penulisan jawi lama yang berunsurkan gaya seni khat dalam kitab-kitab Jawi silam antaranya penemuan Nazham Syair Shufi yang dikarang oleh Syeikh Ahmad al-Fathani yang ditujukan kepada Raja Kelantan. Syair ini ditulis menggunakan pelbagai gaya khat.

Dalam masa yang sama, penemuan epigrafi di Malaysia, Pattani, Brunei dan Aceh menyatakan bahawa tulisan khat yang ditulis dalam bahasa Melayu ditemukan pada batu-batu bertulis yang merakamkan peristiwa-peristiwa yang mengandungi pelbagai perutusan. Di sini dapat difahamkan bahawa Islam mula bertapak di beberapa tempat ini dan berkembang ke seluruh Nusantara melalui pelbagai cara antaranya ialah dakwah para mubaligh atau dasar pemerintah tradisi yang memerintah berdasarkan peraturan agama Islam. Beberapa kajian di atas telah mengemukakan beberapa pandangan yang berbeza namun setiap pandangan ini dikemukakan sekali dengan dapatan fakta-fakta sejarah.

Perkembangan Seni Khat dalam Sistem Pendidikan Di Malaysia

Kementerian Pendidikan Malaysia mempunyai matlamat yang jelas memperkenalkan seni khat dalam sistem pendidikan kebangsaan. Berdasarkan nilai sejarah seni khat dan kesannya terhadap pembangunan masyarakat, bangsa dan agama Islam di Malaysia, maka seni khat perlu dipelajari dengan kaedah yang teratur dan bersistematik. Pada masa kini, seni khat telah diiktiraf dalam sistem pendidikan kebangsaan. Malah terdapat banyak program yang dilaksanakan di pelbagai peringkat menyokong usaha untuk memartabatkan seni khat di Malaysia. Bagi memastikan seni khat kekal relevan, sistem sokongan di pelbagai peringkat pendidikan juga diperlukan. Banyak institusi yang berusaha meningkatkan mutu penguasaan seni khat dalam kalangan masyarakat. Namun, kemampuan sistem sokongan di pelbagai peringkat pendidikan tersebut perlu dinilai dari masa ke semasa. Perbincangan mengenai matlamat pengajian seni khat oleh Kementerian Pendidikan Malaysia dan pelaksanaannya di beberapa peringkat pengajian dapat menjelaskan perkembangan seni khat dalam sistem pendidikan kebangsaan di Malaysia.

Silibus Seni Khat dalam Kurikulum Kebangsaan

Selepas kemerdekaan Malaysia pada tahun 1957, mata pelajaran Pendidikan Islam telah dimasukkan ke dalam Akta Pelajaran 1961 sebagai mata pelajaran yang wajib dipelajari oleh murid beragama Islam dengan diperuntukkan selama 120 minit dalam seminggu. Isi kandungan silibus Pendidikan Islam dan pengajian seni khat yang diajar di sekolah-sekolah berkembang dari masa ke semasa. Merujuk kepada kurikulum terdahulu seperti Kurikulum Bersepadu Sekolah Rendah (KBSR) dan Kurikulum Bersepadu Sekolah Menengah (KBSM), seni khat mula diperkenalkan untuk murid sekolah rendah pada Tahap 2. Kesenambungan seni khat yang terdapat dalam KBSR disambung dalam pengajian di sekolah menengah. Terdapat juga program j-QAF (singkatan kepada Jawi, Al-Quran, Arab, Fardu Ain) yang dilancarkan oleh mantan Perdana Menteri Malaysia, Tun Abdullah bin Haji Ahmad Badawi pada 2004 untuk meningkatkan lagi kualiti Pendidikan Islam di sekolah rendah seluruh negara. Program tersebut juga dilaksanakan bagi memperkukuhkan pengajaran seni khat melalui pemerksaan kurikulum dan tenaga pengajar. Pada tahun 2011, KPM melalui Bahagian Pembangunan Kurikulum telah melakukan transformasi baharu pada kurikulum sedia ada dengan memperkenalkan Kurikulum Standard Sekolah Rendah (KSSR). Begitu juga untuk sekolah

menengah, bermula tahun 2017 diperkenalkan kurikulum baru iaitu Kurikulum Standard Sekolah Menengah (KSSM).

Berdasarkan sukatan KSSR untuk sekolah rendah, Pendidikan Islam telah dibahagikan kepada beberapa subtopik iaitu Tilawah Al-Quran dan Hafazan, 'Ulum, Adab, Sirah dan Jawi. Seni khat diajarkan dalam bidang jawi dengan memperkenalkan dua jenis khat iaitu *Khat Nasakh* bagi murid Tahun 5 dan *Khat Riq'ah* bagi murid Tahun 6. Isi kandungan seni khat ini dinyatakan dalam Dokumen Standard Kurikulum dan Pentaksiran (DSKP) Pendidikan Islam yang dibangunkan oleh Bahagian Pembangunan Kurikulum KPM. Objektif pengajian seni khat ialah dapat memastikan murid boleh menulis khat yang ditetapkan dengan kaedah yang betul. Matlamat ini sejajar dengan pengertian istilah berkaitan oleh Kamus Dewan Edisi Keempat iaitu istilah kaedah yang bermaksud cara atau peraturan dalam membuat sesuatu manakala istilah seni khat pula adalah seni menulis tulisan Arab atau tulisan Jawi dengan gaya yang khas atau unik sehingga menghasilkan tulisan yang indah. Matlamat tersebut sejajar kerana kaedah seni khat ialah satu tatacara atau penulisan yang tersusun dan mempunyai disiplin yang tertentu mengikut jenis khat yang tertentu bagi menghasilkan huruf, perkataan atau ayat yang cantik dan indah, Pada peringkat sekolah menengah pula, diperkenalkan 3 jenis khat iaitu *Khat Nasakh*, *Khat Riq'ah* dan *Khat Thuluth*. Ketiga-tiga jenis khat yang dinyatakan ini terdapat dalam DSKP KSSM mata pelajaran Al-Lughah Al-'arabiyyah Al-Mu'asarah (BPK 2019). Seni khat juga turut diperkenalkan dalam mata pelajaran Bahasa Melayu. Ini merupakan salah satu usaha kerajaan melalui KPM dalam memartabatkan jawi dan khat di Malaysia. Pada masa yang sama juga, mesej ingin disampaikan melalui usaha ini ialah pentingnya untuk generasi sekarang tahu bahawa satu masa dahulu Bahasa Melayu ini menggunakan tulisan jawi dalam penulisan untuk tujuan komunikasi, penulisan ilmiah, penulisan manuskrip-manuskrip lama, penyalinan kitab-kitab, surat-surat rasmi dan tidak rasmi, perutusan diraja dan lain-lain lagi. Maka dengan demikian semua murid di sekolah kebangsaan, sekolah jenis kebangsaan (SJKC dan SJKT) wajib diajar seni ini dalam mata pelajaran Bahasa Malaysia tahun 4.

Seni khat bukanlah sesuatu yang baru sejak adanya Pendidikan Islam dalam kurikulum pendidikan di sekolah-sekolah bahkan dari satu masa ke satu masa seni khat itu ditambah baik mengikut kesesuaian perubahan kurikulum yang berlaku. Selain mata pelajaran Pendidikan Islam, Al-Lughah Al-'arabiyyah Al-Mu'asarah dan Bahasa Melayu, program-program khas seperti Kelas Kemahiran Quran (KKQ) serta aktiviti kokurikulum pendidikan juga turut diwujudkan seperti persatuan Kelab Seni Khat, Falaq Syar'ei, Kelab Tarannum Al-Quran, Badan Dakwah dan Rohani (BADAR). Pengajian seni khat dapat dilaksanakan melalui aktiviti luar bilik darjah tersebut bagi menunjukkan penekanan Kementerian Pendidikan Malaysia untuk mengembangkan seni khat agar dapat dipelajari dan diwarisi.

Pelan Pembangunan Pendidikan Malaysia 2013-2025

Pelan Pembangunan Pendidikan Malaysia (PPPM) merupakan satu usaha kerajaan memastikan kualiti pendidikan negara sentiasa berada pada tahap yang optimum mengikut tuntutan dan cabaran semasa selaras dengan perkembangan pendidikan antarabangsa yang kian meningkat, peningkatan aspirasi negara dalam mempersiapkan generasi muda untuk menghadapi keperluan abad ke-21, dan peningkatan harapan ibu bapa serta masyarakat terhadap dasar pendidikan negara. Menurut Unit Pelaksanaan dan Prestasi Pendidikan Kementerian Pendidikan Malaysia, pelan ini telah dibangunkan dengan menilai prestasi semasa sistem pendidikan negara yang mengambil kira pencapaian lampau dalam pendidikan dan membandingkannya dengan tanda aras antarabangsa.

PPPM telah menggariskan 5 aspirasi dan 11 anjakan untuk memastikan hasrat kerajaan memartabatkan sistem pendidikan tercapai dengan jayanya. Aspirasi ke 5 dan Anjakan ke-10 dapat dikaitkan langsung dengan pengajian seni khat melalui kurikulum yang dibangunkan oleh Bahagian Pembangunan Kurikulum Kementerian Pendidikan Malaysia. Berdasarkan Aspirasi ke-5 dalam Pelan Pembangunan Pendidikan Malaysia (PPPM) iaitu kecekapan sistem pendidikan dan Anjakan ke-10 PPPM iaitu memaksimumkan keberhasilan murid bagi setiap ringgit, perancangan yang strategik serta peruntukan kewangan yang mencukupi mampu memaksimumkan keberhasilan murid dan penguasaan murid terhadap seni khat ke tahap yang optimum. Kementerian telah mengenal pasti bahawa peningkatan keberhasilan murid masih tidak sepadan dengan sumber peruntukan yang telah disalurkan. Sebanyak 16% daripada bajet tahunan negara diperuntukkan untuk pendidikan dan ianya merupakan peruntukan yang paling besar berbanding dengan kementerian-kementerian lain dalam negara ini. Pihak KPM menasihatkan agar peruntukan yang disediakan dapat membantu meningkatkan lagi keberhasilan murid pada masa yang akan datang.

Dalam anjakan ke-10 PPPM, keberhasilan yang dimaksudkan meliputi aspek-aspek peningkatan kualiti ilmu dan kemahiran, upaya literasi dan numerasi yang bertambah, literasi ICT yang bersifat terkini, daya komunikasi yang membina asas persefahaman dan perpaduan dan kualiti etika serta akhlak yang boleh dijadikan sumber ikutan. Pernyataan ini menunjukkan keperluan membangunkan seni khat dalam kurikulum berdasarkan aspek pertama dalam anjakan ke-10 ini iaitu peningkatan kualiti ilmu dan kemahiran. Matlamat akhir pembelajaran seni khat ialah memastikan murid yang mempelajarinya dapat menguasai ilmu secara teori dan kemahiran praktikal. Teori seni khat merujuk kepada kaedah-kaedah yang dikembangkan dalam disiplin penulisan seni khat. Murid perlu faham dengan baik sebelum mempraktikkan teori tersebut dengan amali penulisan. Amali penulisan yang istiqamah dengan bimbingan guru yang berpengetahuan dan berkemahiran akan membentuk kemahiran seseorang murid dalam seni khat. Beberapa bahagian yang memainkan peranan penting seperti Bahagian Pendidikan Islam Kementerian Pendidikan Malaysia (BPI KPM), Sektor Pendidikan Islam Jabatan Pendidikan Negeri (SPI JPN) dan Unit Pendidikan Islam Pejabat Pendidikan Daerah (UPI PPD) perlu merancang aktiviti-aktiviti ke arah meningkatkan kompetensi guru-guru Pendidikan Islam dan Bahasa Arab khususnya melalui kursus-kursus yang dapat meningkatkan pengetahuan dan kemahiran mereka dalam seni khat. Hal ini sejajar dengan strategi bagi anjakan ke-10 ini iaitu memanfaatkan agihan peruntukan yang diberikan ke arah peningkatan kemahiran melalui latihan-latihan dan kursus-kursus yang diberikan kepada guru-guru.

Perkembangan Pembelajaran Jawi dan Khat di Peringkat Pengajian Tinggi Di Malaysia

Selain pengajian seni khat di peringkat sekolah rendah dan menengah, terdapat juga pengajian seni khat di peringkat pengajian tinggi. Merujuk kepada program latihan keguruan yang disediakan oleh Kementerian Pendidikan Malaysia, terdapat modul pengajaran seni khat kepada Guru Pendidikan Islam yang mengikuti program ini. Modul tersebut ialah Modul Pendidikan Islam PIMKD2043 Pengajian Jawi Dan Khat Mod Kursus Dalam Cuti (KDC). Pelajar akan dilatih dengan ilmu-ilmu berkaitan seni khat yang ada dalam sukatan modul ini sepanjang mengikuti program ini. Modul ini dibangunkan oleh Institut Pendidikan Guru Kementerian Pendidikan Malaysia sejak November 2018. Berdasarkan standard IPG KPM dan MQA, 40 jam waktu pembelajaran pelajar diperuntukkan bagi setiap satu jam kredit. Bagi Program Diploma Pascasiswazah Pendidikan (PDPP) yang dilaksanakan secara Sepenuh Masa dalam bentuk Kursus Dalam Cuti (KDC), interaksi bersemuka dilaksanakan pada cuti persekolahan dan hujung minggu. Jumlah pembelajaran secara bersemuka diperuntukkan 60% iaitu 40% interaksi bersemuka secara kuliah /tutorial/amali dan 20% interaksi secara dalam

talian. Manakala 40% lagi adalah pembelajaran sendiri pelajar menggunakan modul pembelajaran. Kursus ini ditawarkan supaya pelajar dapat menguasai ilmu berkaitan perkembangan tulisan jawi, ejaan jawi yang disempurnakan, kajian tulisan teks jawi, seni khat, persediaan penulisan khat dan metod penulisan khat kurikulum dalam Pendidikan Islam untuk diaplikasikan dalam proses pengajaran dan pembelajaran di sekolah rendah. Antara objektif penawaran kursus ini ialah pertama, pelajar dapat menjelaskan sejarah perkembangan dan kepentingan tulisan jawi dan khat di Malaysia. Kedua, pelajar mampu menghasilkan seni khat secara kreatif yang mempunyai nilai komersial. Perkara ini penting bagi memastikan pelajar boleh menguasai kaedah dalam seni khat yang dipelajari kerana memerlukan komitmen masa untuk berlatih secara konsisten. Ketiga, pelajar mampu menganalisis secara kritis ejaan dan penulisan jawi. Terdapat 7 jenis khat yang perlu dipelajari dalam modul ini iaitu khat *kufi*, khat *nasakh*, khat *riq'ah*, khat *thuluth*, khat *farisi* atau *nastaliq* dan khat *diwani*. Peruntukan masa untuk mempelajari seni khat dalam modul ini hanya 24 jam daripada 48 jam masa keseluruhan termasuk jawi. Daripada 24 jam yang diperuntukkan, 8 jam adalah untuk perbincangan berkaitan topik pengenalan ilmu seni khat serta dengan sejarah dan perkembangan semasa seni khat. Selama 5 jam diperuntukkan bagi membincangkan berkaitan topik persediaan dalam mempelajari seni khat dan juga persediaan untuk penulisan seni kaligrafi Islam. Baki 11 jam pula diperuntukkan bagi mempelajari jenis-jenis seni khat yang terdapat dalam modul beserta dengan bengkel penghasilan karya. Kursus ini memerlukan pelajar untuk melaksanakan pembelajaran sendiri manakala peruntukan masa untuk pembelajaran bersemuka dan terbimbing adalah singkat. Seperti mana yang dimaklumkan bahawa seni khat ini memerlukan masa untuk menguasainya dari aspek pengetahuan dan kemahiran. Jika diteliti pada bab method penulisan seni khat, 3 jenis khat yang perlu diberi perhatian lebih iaitu khat *nasakh*, khat *riq'ah* dan khat *kufi*. Dalam perbincangan sebelum ini, Khat Kufi yang terdapat dalam kursus ini pula tidak diajarkan untuk murid-murid di sekolah rendah mahupun sekolah menengah. Jelas bahawa beberapa jenis khat yang diajarkan dalam kursus di IPG ini tidak selaras dengan kurikulum di sekolah. Justeru, keselarasan antara modul yang dibangunkan di peringkat pengajian tinggi dengan kurikulum dapat membantu guru melaksanakan pengajaran dan pembelajaran mengikut sukatan kurikulum di sekolah dan jumlah jenis khat yang diajarkan dalam kursus seni khat perlu sesuai untuk membantu penguasaan pelajar dari aspek pengetahuan dan kemahiran serta aspek lain yang berkaitan.

Pelaksanaan Pengajaran dan Pembelajaran Kurikulum Seni Khat dalam Sistem Pendidikan Di Malaysia

i. Isi Kandungan Seni Khat dalam Kurikulum Standard Sekolah Rendah

Seni khat terdapat dalam bidang jawi yang memperuntukkan masa hanya 30 minit seminggu. Berikut adalah jadual yang memaparkan sebahagian daripada DSKP Pendidikan Islam Tahun 5 yang menunjukkan isi kandungan pengajaran dan pembelajaran seni khat *nasakh* dan DSKP Pendidikan Islam Tahun 6 yang menunjukkan isi kandungan pengajaran dan pembelajaran seni khat *riq'ah*.

مغتل دان منوليس حروف، فرکاتان دان ايات موده مغیکوت قاعده خط نسخ دغن بیهیشن.	1	مورید دافت: 7.2.1 مغتل قسیتی فرالین منوليس خط. 7.2.2 مغتلکاسی جارا مغیکونا فرالین خط دغن بتول.	7.2 مغتل دان منوليس خط نسخ دغن بتول.
مغتل دان منوليس حروف، فرکاتان دان ايات موده مغیکوت قاعده خط نسخ دغن بتول.	2	7.2.3 منوليس حروف مغیکوت قاعده خط نسخ.	
مغتل دان منوليس حروف، فرکاتان دان ايات موده مغیکوت قاعده خط نسخ دغن بتول دان ثقت.	3	7.2.4 منوليس فرکاتان مغیکوت قاعده خط نسخ.	

مستند فریستاسی		مستند فمبلاجرن	مستند کانادوغن
تفسیرن	تاهف		
مغتل دان منوليس حروف، فرکاتان دان ايات موده مغیکوت قاعده خط نسخ دغن بتول، ثقت دان تکل.	4	7.2.5 منوليس ايات موده مغیکوت قاعده خط نسخ. 7.2.6 مبودایاکن اکتیویتی فتوليسن خط مسجارا تکل.	
مغتل دان منوليس حروف، فرکاتان دان ايات موده مغیکوت قاعده خط نسخ دغن بتول، ثقت دان تکل سرتا مبودایاکن.	5		
مغتل دان منوليس حروف، فرکاتان دان ايات موده مغیکوت قاعده خط نسخ دغن بتول، ثقت دان تکل سرتا دجوتنوهی.	6		

Jadual 1: DSKP Pendidikan Islam Tahun 5

مستند فریستاسی	کماهیرن	تاهف	مستند فمبلاجرن	مستند کانادوغن
مورید بولیه منوليس حروف جاوی توغکل مغیکوت قاعده خط رقعة دغن بتول دان مغتاهومی فریبنانن دغن خط نسخ .	علمو	1	7.2.1 منوليس حروف مغیکوت قاعده خط رقعة. 7.2.2 منوليس فرکاتان مغیکوت قاعده خط رقعة. 7.2.3 منوليس ايات مغیکوت قاعده خط رقعة. 7.2.4 مغتاصیل دان مغکومرسلکن کالیکرافی خط رقعة.	7.2 مغتل دان منوليس خط رقعة.
مورید بولیه منوليس حروف جاوی برسامبوغ مغیکوت قاعده خط رقعة دغن بتول دان مغتاهومی فریبنانن دغن خط نسخ.	عملی	2		
مورید بولیه منوليس فرکاتان مغیکوت قاعده خط رقعة دغن بتول دان مغتاهومی فریبنانن دغن خط نسخ.	عملن	3		
مورید برکولیهن منوليس ايات مغیکوت قاعده خط رقعة دغن بتول دان کمس.	التزام	4		
مورید برکولیهن منوليس ايات مغیکوت قاعده خط رقعة دغن بتول دان کمس سرتا مبودایاکن دسکوله.	فُعجایین	5		
مورید برکولیهن منوليس ايات مغیکوت قاعده خط رقعة دغن بتول دان کمس سرتا بولیه دجوتنوهی اتاو بولیه ممبیسغ اورغ لاین.	فُنطلیبعین	6		

Jadual 2 : DSKP Pendidikan Islam tahun 6

ii. Bahan dan Peralatan

Merujuk kepada DSKP Pendidikan Islam KSSR, proses Pengajaran dan Pemudahcaraan (PdPC) bermula dengan pengenalan kepada peralatan seni khat. Hal ini kerana seni khat memerlukan peralatan asas khas seperti kertas yang dinamakan *art paper*. *Art paper* ialah sejenis kertas yang mempunyai permukaan yang licin bagi menghasilkan tulisan yang lebih lancar dan kemas. Permukaan kertas yg licin ini penting bagi mengelakkan dakwat dari pen atau dakwat celupan tidak mengembang apabila mengenai permukaan kertas. Bagi murid yang telah mahir dengan penggunaan *art paper*, murid akan dibimbing untuk menulis di atas permukaan sejenis kertas yang dinamakan *waraq muqahhar*. Kertas jenis ini mempunyai pelbagai jenis permukaan dengan kaedah untuk menulis yang pelbagai. Selain kertas, murid juga akan diperkenalkan dengan pensil atau pen seni khat. Murid didedahkan dengan keadaan mata pen dan saiz-saiz mata pen. Selain itu, murid juga diperkenalkan dengan batang andam atau dikenali juga sebagai batang resam. Batang andam atau batang resam diperbuat daripada pelbagai sumber tumbuhan seperti paku-pakis dan buluh. Ada juga batang resam yang diperbuat daripada bulu ayam, bulu landak, tulang haiwan dan pelbagai bahan lain lagi yang dibentuk menjadi mata resam. Batang resam digunakan dengan cara mencelup mata batang resam dalam botol yang diisi dengan dakwat dan berlapikkan kapas atau benang bagi mengawal aliran dakwat supaya tidak berlebihan apabila menulis.

iii. Struktur Asas Huruf

Setelah murid diperkenalkan dengan peralatan asas seni khat, murid akan dibimbing oleh guru dengan teori-teori kaedah asas seni Khat Nasakh bagi Tahun 5 dan khat *riq'ah* bagi Tahun 6. Murid akan diperkenalkan terlebih dahulu dengan bentuk-bentuk huruf *hijaiyyah* tunggal mengikut khat masing-masing. Huruf *hijaiyyah* tunggal berbeza bentuk mengikut jenis khat. Sebagai contoh huruf alif bagi khat *nasakh* bersaiz 4 atau 5 titik panjang dan huruf alif tunggal bagi khat *riq'ah* bersaiz 3 titik. Titik atau nuqat merupakan elemen penting dalam disiplin ilmu seni khat kerana ianya memainkan peranan penting dalam pengukuran saiz sesuatu huruf dan perkataan. Kebiasaannya sebelum mula menulis huruf, murid akan dibimbing dengan latihan membuat titik sehingga dapat menghasilkan titik yang konsisten dari aspek saiz.

iv. Asas Kaedah Menulis

Dalam kaedah menulis huruf tunggal, murid akan dibimbing langkah demi langkah. Sebagai contoh, dalam menulis huruf alif tunggal untuk khat *nasakh*, murid akan dilatih dengan menarik pen khat dari atas ke bawah dalam keadaan mata pen khat diletak condong 65 darjah dan ditarik ke bawah secara perlahan-lahan condong ke kanan. Begitu juga dengan huruf-huruf yang lain. Dalam pembentukan perkataan sehinggalah kepada ayat-ayat, murid akan dibimbing satu demi satu kaedah pembentukan dan susunan perkataan yang hendak ditulis mengikut disiplin seni khat. Namun, jika dilihat kembali kepada DSKP Pendidikan Islam Tahun 5 dan Tahun 6, sasaran maksima dalam Standard Pembelajaran dinyatakan adalah murid mampu membudayakan seni khat secara tekal bagi Khat Nasakh dan mengkomersialkan hasil seni khat *riq'ah*. Hal ini menunjukkan satu sasaran yang tinggi dan membanggakan jika ianya dapat dicapai dengan jayanya. Namun, merujuk kepada peruntukan masa untuk seni khat dalam PdPC mingguan, tahap tersebut sukar untuk dicapai meskipun pada tahap menulis ayat dengan kaedah yang betul. Hal ini kerana sesuatu kemahiran yang hendak dibentuk memerlukan masa yang panjang dan memerlukan latihan yang berterusan. Penguasaan kemahiran seni khat juga memerlukan kemahiran memerhati terhadap setiap perincian pembentukan sesuatu huruf.

Realiti Pelaksanaan Pengajaran dan Pembelajaran Seni Khat dalam Sistem Pendidikan Di Malaysia

Perbahasan di atas jelas menunjukkan bahawa Kementerian Pendidikan Malaysia memandang serius terhadap keperluan pengajaran seni khat dengan memperuntukkan belanjawan bagi memastikan tercapainya sasaran yang telah disasarkan melalui kurikulum seni khat yang ada dalam mata pelajaran Pendidikan Islam dan Bahasa Arab. Pada perbahasan berikutnya pengkaji akan menjelaskan tentang realiti yang berlaku dalam pelaksanaan perancangan KPM terhadap kualiti pengetahuan guru, pencapaian murid serta sistem latihan yang disediakan di IPT dan IPG di negara ini.

Pengetahuan dan Kemahiran Seni Khat

Kualiti pengajaran merupakan satu faktor penting dalam memastikan sesuatu pembelajaran mencapai objektif yang disasarkan. Hal ini jelas menyatakan bahawa tahap penguasaan seseorang tenaga pengajar bagi sesuatu topik atau bidang yang diajar amat penting bagi memastikan kualiti penyampaian sesuatu pengajaran itu dapat disampaikan dengan baik. Walau bagaimanapun, isu yang dihadapi dalam pengajaran seni khat di sekolah ialah kekurangan tenaga pengajar yang mahir. Beberapa kajian terdahulu telah menghuraikan dapatan terhadap tahap kompetensi guru dalam kemahiran seni khat. Latifah (2011) yang mengkaji mengenai kaedah dan pendekatan pengajaran seni khat menyatakan bahawa guru-guru yang berpengetahuan tentang seni khat ini amat kurang. Tenaga pengajar dalam bidang seni khat amat kurang. Menurut beliau, guru sedia ada di sekolah juga kurang berkemahiran. Perkara ini telah mempengaruhi tahap prestasi pencapaian murid di sekolah bagi pembelajaran seni khat yang terdapat dalam Mata Pelajaran Pendidikan Islam. Selain itu, menurut beliau juga kurangnya pendedahan terhadap seni khat dalam kalangan guru menjadi salah satu faktor seni khat kurang diberi perhatian berbanding topik-topik lain yang terdapat dalam mata pelajaran tersebut.

Tahap penguasaan kemahiran seni khat yang rendah tersebut telah memberi impak terhadap penguasaan kemahiran murid dalam seni khat. Berdasarkan kajian Latifah (2011), ketiadaan guru yang berkebolehan untuk mengajar mata pelajaran berkenaan di peringkat sekolah telah menyebabkan bakat dan minat yang terpendam dalam kalangan murid sekolah tidak dapat dicungkil dan digilap sepenuhnya. Pernyataan ini dikuatkan lagi dengan Wan Nadirah (2021) yang turut sama menyatakan bahawa ketiadaan guru yang mahir dan berpengalaman di sekolah telah menyebabkan bakat dan minat pelajar yang ada di sekolah tidak dapat dicungkil dan digilap. Menurut Pengerusi Persatuan seni Khat Kebangsaan Johor, Jainal Sakiban Al-Jauhari berkata, pelbagai usaha giat dijalankan sehingga kini namun usaha ke arah memartabatkan seni khat melalui pendidikan khususnya belum membuahkan hasil. Menurut beliau lagi, usaha kerajaan sedari program J-QAF yang telah diilhamkan oleh mantan Perdana Menteri Malaysia Tun Abdullah bin Haji Ahmad Badawi di mana program ini ada memuatkan kurikulum seni khat sebagai salah satu pengajaran yang wajib diajar dalam Mata Pelajaran Pendidikan Islam sehingga ke hari ini hakikatnya hasrat ini tidak tercapai apabila guru-guru tidak mempunyai kemahiran yang cukup untuk diajarkan kepada murid-murid.

Mempelajari seni khat amat penting bagi murid sekolah. Ini kerana ianya berkait rapat dengan kitab Al-Quran. Namun, rentetan daripada dapatan yang menyatakan guru yang berkemahiran dalam seni khat amat kurang di sekolah-sekolah, sudah pasti keadaan ini menjejaskan reputasi perkembangan murid terhadap seni ini. Kajian menunjukkan bahawa penguasaan tulisan khat dan aplikasinya dalam kalangan murid-murid sekolah rendah di

Malaysia berada pada tahap yang kurang memuaskan (Muhammad Zahiri Awang Mat & Abdul Jalil Hussin, 2016; Saufee, 2007). Pencapaian murid terhadap penguasaan seni khat juga dapat diukur melalui pertandingan yang dianjurkan oleh Kementerian Pendidikan Malaysia. Menurut laporan Pertandingan Seni Khat Siber Mahrajan Pendidikan Islam Sekolah-Sekolah Peringkat Negeri Sarawak 2020 yang dikeluarkan oleh Sektor Pendidikan Islam Jabatan Pendidikan Negeri Sarawak (SPI, 2020), 50% daripada kalangan peserta yang menyertai pertandingan tersebut memperoleh markah rendah untuk bahagian kaedah dan keaslian huruf. Hal ini jelas menunjukkan bahawa pengetahuan dan kemahiran murid berada pada tahap sangat lemah. Pencapaian ini dapat dijadikan sebagai indikator kepada pencapaian murid yang mengikuti persekolahan dalam kawasan tersebut.

Pendedahan Seni Khat Kepada Guru Pelatih Di Institut Pengajian Tinggi

Wan Nur Nadhirah (2021) menyatakan bahawa generasi hari ini kurang berminat terhadap seni khat dan golongan ini termasuk dalam kalangan tenaga pengajar. Perkara ini mungkin disebabkan faktor-faktor tertentu seperti masa yang agak panjang untuk mempelajari seni khat di samping memerlukan daya pemerhatian yang tinggi dan kemahiran seni yang halus. Selain itu faktor kurangnya tenaga pengajar yang berkemahiran merupakan salah satu yang menyebabkan kurangnya pendedahan terhadap seni khat di universiti-universiti dan juga Institut Pendidikan Guru (IPG). Muhammad Bukhari Lubis (2008) dalam pembentangan sebahagian kajian beliau ada menyatakan bahawa kurangnya pensyarah yang berbakat dalam bidang seni khat. Dalam kajian beliau juga mendapati hanya beberapa orang pensyarah sahaja yang berkemahiran dalam bidang seni khat di Universiti Malaya, Universiti Putra Malaysia dan Universiti Teknologi Malaysia (UTM). Pensyarah yang berbakat dan mahir dalam seni khat perlu dilantik dan kemahirannya perlu dimanfaatkan untuk perkembangan seni khat. Peruntukan masa pembelajaran seni khat juga perlu sesuai antara amali dan teori. Faktor-faktor yang disebutkan ini bukan sahaja menyebabkan kurangnya pendedahan khat kepada pelajar terutama yang bakal keluar dan mengajar di sekolah bahkan menyebabkan semakin lama seni khat boleh terkubur ditelan zaman.

Kesimpulan

Seni khat merupakan satu warisan agung berkait rapat dengan urusan keagamaan khasnya dan mempunyai peranan yang besar dalam kehidupan harian amnya. Usaha yang dilakukan oleh kerajaan terutamanya melalui Kementerian Pendidikan Malaysia dengan memasukan seni khat dalam kurikulum mata pelajaran Pendidikan Islam dan Bahasa Arab merupakan satu langkah yang amat baik dalam memelihara dan mengembangkan seni warisan agung ini agar tidak pupus. Susunan isi kandungan seni khat yang hendak diajarkan kepada murid juga teliti dan tersusun bermula dengan perkenalan kepada peralatan, jenis-jenis seni khat, teori-teori sehinggalah bimbingan dalam menulis mengikut disiplin dan kaedah yang khusus. Bukan sekadar di bangku sekolah malahan guru-guru yang akan keluar mengajar di sekolah juga disediakan modul bagi mempelajari seni khat. Tambahan lagi kerajaan juga membangunkan satu program khas bagi memastikan pelaksanaan kurikulum tercapai dengan jayanya. Melalui Pelan Pembangunan Pendidikan Malaysia 2013-2025 kerajaan sanggup memperuntukkan belanjawan yang besar demi mengangkat dan memartabatkan pendidikan negara setanding dengan persada antarabangsa. Namun, realitinya seni khat dalam pendidikan belum berada pada tahap sasaran yang dikehendaki.

Kajian-kajian melaporkan bahawa tenaga pengajar seni khat di institusi pengajian tinggi termasuk IPG masih kurang. Guru-guru Pendidikan Islam dan Bahasa Arab yang

berkemahiran dalam seni khat masih kurang. Pencapaian murid juga masih berada pada tahap yang lemah. Oleh itu, mungkin telah tiba masanya untuk melihat kembali di mana berlakunya kecairan yang telah menyebabkan berlakunya keadaan ini. Dari aspek kurikulum di sekolah, mungkin boleh dilihat dari konteks masa yang diperuntukkan. Seperti yang sedia maklum bahawa seni khat ini berada dalam bidang jawi yang hanya memperuntukkan 30 minit seminggu sedangkan seni khat itu memerlukan masa yang lebih terutama dalam membentuk kemahiran dalam menulis. Di samping itu, dalam memastikan guru-guru yang mengajar seni khat memiliki pengetahuan yang cukup dan kemahiran asas yang baik, dicadangkan agar dipergiatkan kursus-kursus yang berkaitan seni khat terutamanya dalam bab kaedah penulisan. Belanjawan yang disediakan oleh kerajaan seharusnya dimanfaatkan sepenuhnya. Bukan sekadar guru di sekolah, kursus-kursus sebegini juga turut sama dicadangkan kepada tenaga pengajar yang mengajar seni khat di IPT dan IPG. Modul-modul yang dibangunkan di peringkat IPT dan IPG untuk seni khat haruslah diteliti kembali supaya selari dengan keperluan guru pelatih untuk mengimplementasikannya di sekolah. Dicapulkan juga agar kajian-kajian berkaitan seni khat diperbanyakkan pada masa akan datang. Pengkaji-pengkaji baru boleh meneroka pelbagai sudut bidang seni khat seperti kesesuaian kandungan seni khat yang dimuatkan dalam kurikulum dan faktor-faktor yang mempengaruhi penguasaan seni khat dalam kalangan guru-guru. Semoga kajian ini serba sedikit dapat membantu dalam memartabatkan seni khat tanah air dan mengangkat kembali seni khat tanah air yang kian suram ditelan zaman.

Rujukan

- Al-Attas, S. M. N. (1984). *The Correct Date of the Terengganu Inscription: Friday, 4th Rejab, 702 AH*. Kuala Lumpur: Muzium Negara.
- Dokumen Standard Kurikulum Pentaksiran KSSM Bahasa Arab. (Al-Lughah Al-‘Arabiah Al-Mu’asirah) Tingkatan 1. (2017). Bahagian Pembangunan Kurikulum Kementerian Pendidikan Malaysia.
- Dokumen Standard Kurikulum Pentaksiran KSSM Bahasa Arab (Al-Lughah Al-‘Arabiah Al-Mu’asirah) Tingkatan 2. (2017). Bahagian Pembangunan Kurikulum Kementerian Pendidikan Malaysia.
- Dokumen Standard Kurikulum Pentaksiran KSSM Bahasa Arab (Al-Lughah Al-‘Arabiah Al-Mu’asirah) Tingkatan 3. (2017). Bahagian Pembangunan Kurikulum Kementerian Pendidikan Malaysia.
- Dokumen Standard Kurikulum Pentaksiran KSSR Pendidikan Islam Tahun 5. (2017). Bahagian Pembangunan Kurikulum Kementerian Pendidikan Malaysia.
- Dokumen Standard Kurikulum Pentaksiran KSSR Pendidikan Islam Tahun 6. (2017). Bahagian Pembangunan Kurikulum Kementerian Pendidikan Malaysia.
- Hashim Musa. (1998). *Seni Khat dalam Inskripsi dan Manuskrip Melayu Jawi. Dalam Pesona Khat*. Kuala Lumpur: Persatuan Seni Khat Kebangsaan.
- Hazliza Ismail. (2011). *Kaedah dan Pendekatan Mempelajari Seni Khat: Kajian di Kelantan*.
- Ilham Che Dau, Nik Yusri Musa, Nazri Muslim, Jamsari Alias. (2017). Sejarah Perkembangan Seni Khat dan Pengaruhnya Terhadap Tulisan Jawi di Nusantara. *Jurnal Pengajian Umum Asia Tenggara*, Vol 18(1),30-42.
- Khairiah Mohamad, Khazri Osman, Anuar Puteh. (2018). *Sejarah Perkembangan Seni Khat Dalam Kesenian Islam di Nusantara*. ‘Fikiran Masyarakat. Vol. 6, No. 1, 2018
- Latifah Alias. (2011). *Kaedah dan Pendekatan Pengajaran Seni Khat. Satu Kajian di Johor Bahru* (Tesis Ijazah Sarjana Muda Sains Serta Pendidikan (Pengajian Islam). Fakulti Pendidikan Universiti Teknologi Malaysia.

- Mahayudin Yahaya. (2001). *Tamadun Islam (Edisi Kedua)*. Kuala Lumpur: Fajar Bakti Sdn.Bhd.
- Muhamad Zahiri Awang Mat & Abdul Jalil Husin. (2016). Teknik Memegang Dan Menggerakkan Pensel Khat Menggunakan Kaedah Carta Pai Dalam Kalangan Murid-Murid Tahun Enam Di Sekolah Rendah. *Insan Cita Journal of Islamic Studies In Indonesia and Southeast Asia*,1(2) 23-38.
- Muhammad Bukhari Lubis. (2008), Memartabatkan Tulisan Jawi Ke Arah Memperkaya Ilmu. Seminar Kebangsaan Tulisan Jawi. Shah Alam: Malaysia.
- Saufee, Siti Fatimah. (2007). Penguasaan Tulisan Jawi dalam Kalangan Murid Tahap Satu di Sebuah Sekolah Rendah di Meradong, Sarikei, Sarawak. Seminar Penyelidikan Pendidikan 2006. Institut Perguruan Rajang, Bintagor Sarawak. 1-25.
- Sektor Pendidikan Islam Jabatan Pendidikan Negeri Sarawak. (2020). Laporan Pertandingan Seni Khat Mahrajan Pendidikan Islam Peringkat Negeri Sarawak 2020. Kementerian Pendidikan Malaysia.
- Wan Nur Nadhirah W Mahmud. (2021). Kajian Tentang Cara Pengajaran Seni Khat Dalam Kalangan Pelajar Sekolah Rendah Cherang Ruku Pasir Puteh Kelantan. Projek Tahun Akhir. Ijazah Sarjana Muda Fakulti Teknologi Kreatif Dan Warisan Universiti Malaysia Kelantan.
- Zahiri, M., Mat, A., & Husin, A. J. (2016). Teknik Memegang dan Menggerakkan Pensil Khat Menggunakan Kaedah Carta Pai dalam Kalangan Murid-murid Tahun Enam di Sekolah Rendah. *Jurnal of Islamic Studies in Indonesia and Southeast Asia*, 1(2), 199–206.